

NAVOIYNI ANGLASH TA'LIMIY MUAMMO SIFATIDA

Oymatova Nilufar Mirjamolovna,

Chirchiq Davlat pedagogika instituti

erkin izlanuvchisi

***Annotatsiya:** Maqolada Alisher Navoiy asarlarini umumta'lim maktablarida o'rganishning ayrim murakkab jihatlari va ularni bartaraf etish yo'llari xususida so'z yuritiladi.*

***Kalit so'zlar:** klaster, metod, uslub, badiiy, metodologik, aruz, vazn, bayt.*

Buyuk mutafakkir shoir Alisher Navoiy asarlarining umrboqiyiligiga yillar, asrlar daxl qila olmasligining boisi abadiyatga daxldorligi teran umuminsoniy g'oyalarning yuksak badiiy mahorat bilan tahlil va talqin qilinishidadir.

Navoiy dahosi, uning asrlar osha o'z tarovatini yo'qotmasligi shoir tafakkurining in'ikosi hosilasidir. Navoiydek so'zga o'ta talabchan ijodkor asarlari badiiy jihatdan ham mukammal qoyadir.

Ammo Navoiydek millat dahosining ta'limda yosh avlod dunyoqarashidagi ahamiyati va o'rnini hech narsa bilan qiyoslab bo'lmaydi, nazarimizda. Ta'limning ilk jarayonlaridan boshlab oliy ta'lim va undan keying jarayonlarda ham bu jihatni to'la qamrab olinishi zamirida ham ana shu maqsad yotadi.

Xo'sh, shunday ekan, nega Navoiy asarlarini o'zlashtirish yoshlarimiz uchun qiyinchilik tug'diradi? Qanday ta'lim metodlaridan foydalanish shoir asarlarini o'zlashtirishga yordam beradi? Quyida ana shu jihatlar borasidagi qarashlarimizni baholi qudrat bayon etamiz.

Ma'lumki, Alisher Navoiy asarlari umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflaridan, aniqrog'i, birinchi sinflardan o'quvchilarning yoshlarini hisobga olgan holda aforizmlardan (hikmatli so'zlardan) boshlab to yuqori sinflarga qadar murakkablik darajasiga ko'ra "Xamsa" dostonlarigacha DTS dasturi asosida o'qitilib kelinadi.

To'g'ri, maktab o'quvchilari orasida eng past o'zlashtiruvchi o'quvchi ham hech bo'lmaganda shoirning bitta ruboiysini bilishi mumkin.

Ammo bu buyuk ijodkor asarlarining tub mohiyatini anglash, magʻzini chaqish, tegishli xulosalar chiqarish uchun hali bu yetarli emas. Shoir asarlarini, toʻgʻrirogʻi, gʻazallarini yod olgan, “Xamsa”ning hech boʻlmaganda nasriy bayonini oʻqigan oʻquvchilar ham bor. Lekin ular ham Navoiydek mutafakkirning gʻoyalarini yetarlicha idrok eta oladigan deya olmaymiz.

Bugungi taʼlimdagi eng ogʻriqli muammo – shoirning asarlarini asliyatdan oʻqib, uni yetarlicha talqin qila olish, tushunish, xulosalar chiqarish va albatta, hayot yoʻllarida ana shu ibratdan foydalanish, qalblarga ezgulik urugʻlarini qadashdir. Masalan, adabiyotdan oʻn birinchi sinf oʻquv rejasida Alisher Navoiy ijodiga toʻrt soat vaqt ajratilgan. Oldingi sinflarda shoir ijodi keng oʻrganilganligi bois endi oʻquvchilarning yosh xususiyatlari hisobga olingan holda shoirning “Saddi Iskandariy” dostonidan parchalar bilan tanishtiriladi. Dastlabki bir soatda zamondoshlarining shoir haqidagi fikrlari: tarixchi va adib Xondamirning “Makorim ul-axloq” asaridan parchalar beriladi. Unda Alisher Navoiyning hayoti va ijodi haqida oldingi sinflardan koʻplab maʼlumotlarga ega boʻlgan oʻquvchilarda bu maʼlumotlardan farqli oʻlaroq, Navoiyning oʻz zamondoshi tilidan shoir haqida koʻplab faktlarni bilib olish imkoniyati tugʻiladi. Bu bevosita Navoiyning sheʼriyatga kirib kelishida Lutfiydek “turkigoʻy” ijodkordan yuksak baho olgani, yurt maʼmurligi, obodonchiligi yoʻlidagi xizmatlari, saxovatpeshaligi kabi insoniy fazilatlarini tarixiy faktlar asosida bilib olishadi.[1, 120-bet]

Insoniy fazilatlarini, komillikni ulugʻlagan shoirning oʻzi ham hayoti davomida shu aqidalarga amal qilgan holda yashaganining guvohi boʻlamiz. Bu – albatta, oʻquvchilar koʻz oʻngida Navoiyning hayotda ham har tomonlama yetuklik, kamolot kasb etganini koʻrsatuvchi bir omil. Keyingi uch soat vaqt esa bevosita “Saddi Iskandariy” dostonidan berilgan parchalar va ularning nasriy bayonlarini oʻqib oʻrganishga qaratiladi.

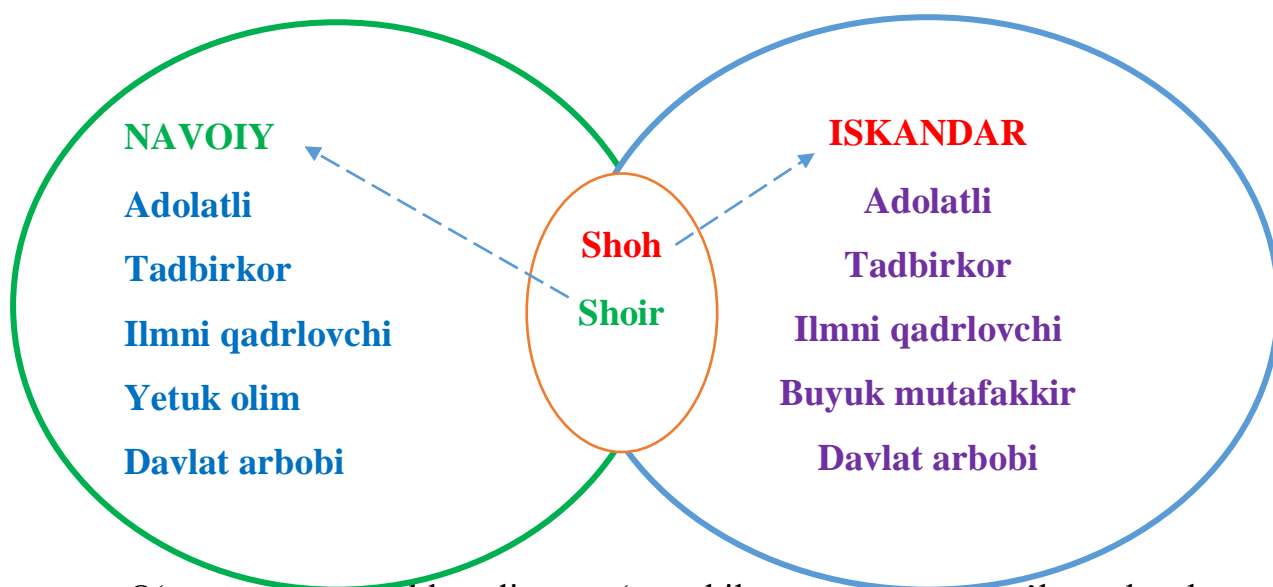
Garchi “Xamsa” dostonlarining asl holatlardagi matnlarini oʻrganish zavqini bermasa-da, nasriy bayon orqali matn maʼnosi tushuniladi, idrok etiladi. Bilamizki, Navoiygacha yozilgan “Xamsa”larda Iskandar obrazining, asosan, salbiy tomonlari

ko‘proq ifodalansa, Alisher Navoiy ulardan farqli o‘laroq adolatli shoh sifatida tasvirlaydi.

Qayu ishni ta’lim qilg‘on zamon,
Eshitmak hamon erdi – bilmak hamon...
Bori ishda bir yerga yetdi ishi
Ki, mumkin emas andoq o‘lmoq kishi...
Bilik kasbini qildi to joni bor,
Hunar bildi onchaki imkoni bor [1, 153-bet]

Dostondan berilgan parchada Iskandar bilan bog‘liq ko‘plab ma’lumotlar mavjud. O‘quvchi bularni eslab qolishi uchun mustahkamlash maqsadida bir necha metodlarni tavsiya etamiz: “Makorim ul-axloq” asaridagi Navoiy bilan “Saddi Iskandariy” dostonidagi Iskandarning farqli va o‘xshash jihatlarini qiyoslaymiz.

I ilova “Ven diagrammasi” metodi

O‘rtaga savol tashlanadi va o‘quvchilar tomonidan ma’lumotlar bazasi yaratiladi. Savol: Navoiyga Xondamirning “Makorim ul-axloq” asariga berilgan ta’rif bilan “Saddi Iskandariy” asarida Iskandarga berilgan ta’rif o‘rtasidagi ikki buyuk shaxs fazilatlarining o‘xshashliklari va farqlarini asardan toping.

Xondamir Navoiy haqida: “Bolalik chog‘laridanoq hazratning muborak tillaridan o‘ta ajoyib va kutilmagan so‘zlar chiqar va [bu so‘zlarni] eshitganlar hayrat dengiziga g‘arq bo‘lardilar...

...Hidoyatga erishgan Amir bolalik chog'laridan umrining oxirlarigacha o'z barakali vaqtining ko'p qismini ilm egallash va kamolotga erishishiga sarflab, bir lahza bo'lsa-da turli bilimlarni o'rganish va har xil ko'nikmalar egallashdan tinmadi". [1, 117-118-bet]

Navoiy Iskandar haqida:

Qayu ishni ta'lim qilg'on zamon,

Eshitmak hamon erdi – bilmak hamon...

Bilik kasbini qildi joni bor.

Adolat qo'lin tutti andoq biyik

Ki, topti amon arslondin kiyik...[1, 153-bet]

Yuqoridagi ma'lumotlar darslikdan foydalanib to'ldiriladi, xuddi shu usulda o'quvchilar ma'lumotlar bazasini yanada kengaytirishi kerak bo'ladi. Eng ko'p va to'g'ri ma'lumotlarni yig'gan guruh g'olib hisoblanadi. Bu metod kichik guruhlarda ham olib borilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Shuningdek, to'rt soatlik dars yuklamasidan oxirgi soatda "Klaster" metodi asosida ham bilimlarni yanada mustahkamlash mumkin.

Masalan, quyidagi klaster shaklidagi topshiriq ekranda aylanib turadi, o'quvchi qaysi ma'lumotning tugmasini bosib ulgursa, o'sha haqida bilganlarni bayon etadi, bu jarayon toki ma'lumotlar to'liq bayon etilgunga qadar davom ettiriladi.

Bunda har bir ma'lumot borasida fikrlar umumlashtiriladi. Masalan, doston "Xamsa"ning eng katta hajmli dostoni bo'lib, 89 bob, 7215 baytdan iborat. Xuddi shu singari Doroning Iskandardan talablari ham tahlil qilinadi. Shuningdek, asarda berilgan muammoli jihatlar, ramziy jihatlariga e'tibor qaratish joiz. Bu Iskandarning oldiga Doroning yuborgan narsalari: dostonning 23-bobida Iskandar va Doro munosabatlari, Doroning Iskandarga qo'y, chavgon va kunjut yuborgani bilan bog'liq tafsilotlar bayon qilinadi.

Bunday ramziy obrazlarni o'quvchilar qanday talqin qilishi ham, albatta, muhim. Avvalo, ular mazkur predmetlar haqida ma'lumotga ega bo'lishlari kerak.

Bu jumboq 11-sinf Adabiyot darsligida quyidagicha izohlanadi.

"Doro yana elchilar orqali unga chavgon bilan to'p – koptok, bir idishdini to'ldirib kunjut yuboradi. Bu sen yosh bolasan, bolalar esa mana shu narsalar bilan ovunib yurishi lozim. Mening askarlarim kunjut donalari singari behisob, – degan edi. Iskandar shunday javob qaytaradi: "Olimlar yer yuzining go'yo koptok singari yumaloq ekanini aniqlashgan, demak, Doro menga yer yuzini in'om etibdi. Chovgon esa uni boshqarish ramzidir. Kunjutlarni u menga qushlarimning ozuqasi sifatida yuboribdi". [1, 154-155-betlar]

Qarang, ramziy timsollarda ham turlicha mulohazalar beriladi. Bunda har bir hukmdor o'z nuqtai nazaridan yondashib fikrlaydi.

"Saddi Iskandariy" dostonini o'qitishda Iskandarning oldiga 2 ta kalla suyagining olib kelinishi borasidagi mulohazalar ham albatta, o'quvchilarni befarq qoldirmaydi. Chunki, 11-sinf o'quvchilari yosh jihatdan fikrlash doiralari ancha kengaygan bo'lib, yillar davomida Navoiy asarlaridan bahramand bo'lgan hisoblanadilar.

Xuddi shu jumboqlarni ularning o'zlari qanday talqin qilishlari mumkinligini ham nazardan chetda qolmasligi kerak.

"Ortiqchasini toping" metodi asosida

Masalan, chovgan, kunjut, koptok, rasmlarini qo'yib bitta ortiqcha detal(predmet) qo'yiladi. O'quvchilar ortiqchani topishlari kerak.

“Aqliy hujumj” asosida savollar beriladi va bahs-munozara tashkil etiladi:

- Iskandarning adolatparvarligi qaysi o'rinlarda ko'zga tashlanadi?
- Iskandar haqidagi tarixiy kitoblardan olgan bilimlaringizni o'rtoqlashing.
- Doro haqida qanday ma'lumotga egasiz?

Alisher Navoiy yaratgan ma'naviy kamolot olamiga qadam qo'yib, uning haroratini his qilgan o'quvchi buyuk shoir ko'zlagan komil inson dunyosiga bog'lanib qoladi. Undan ma'naviy, ruhiy quvvat oladi. Ammo ana shu quvvatgacha boriladigan yo'l mashaqqatiga hamma ham bardosh bera olmaydi. Ilm yo'li oson yo'l emas.

Bugungi ta'limning eng dolzarb muammosi esa shoir ijodini o'rganish, anglash o'rgatishning eng oson, eng qulay zamonaviy metodologik maktabini yaratishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. To'xliyev B., Karimov B., Usmonova K. Adabiyot. I qism. O'rta ta'lim muassasalarining 11-sinfi va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarining o'quvchilari uchun darslik majmua. 1-nashr. T – 2018
2. Xo'jayev T. “Saddi Iskandariy”dagi ramzlarning ma'no qirralariga doir”. O'zbek tili va adabiyoti, 2010, 6-son, 62-bet.
3. To'xliyev B., Niyozmetova R., Boltayeva I. Darslik ustida ishlash. O'zbekiston Respublikasi fanlar akademiyasi “Fan” nashriyoti. T., - 2007
4. Rustamov A. So'z xususida so'z. T., 1987. “Yosh gvardiya” nashriyoti